

Kotoperäistäkö vai ei? – Lisäkommentteja Peircen suomentamisesta

Markus Lång ja Tommi Vehkavaara ovat käyneet keskustelua (*niin & näin* 1/2002, 3/2002 ja 4/2002) Långin suomentamasta Charles Peircen kirjoitusten kokoelmasta (*Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*, Vastapaino 2001). Peircen kirjoitusten kääntäminen ei ole helppoa, kuten itsekin tiedämme yhden Peircen kirjoituksen suomentaneena (ks. Peirce 2001a). Tämä kirjoitus oli vielä suhteellisen helppo kääntää, paitsi lyhytensä, myös melko rajoittuneen termistönsä takia. Långin saavutus on siis kunnioitusta herättävä. Silti joudumme yhtymään moiniin Vehkavaaran esittämiin kriittisiin kommentteihin ja esitämme joitain lisäpohdintoja, koskien erityisesti termien ”kotoperäistämistä”. Emme siis tässä kommentissa ota niinkään kantaa Peircen kirjoitusten *tulkittamiseen* (vrt. Lång 2002b) tai Långin suomentukseen kokonaisuutena, vaan niihin ratkaisuihin, jotka liittyvät filosofisten termien suomentamiseen.

Täytyy kuitenkin ensiksi todeta, että olemme melkein pä velvoitettuja otta- maan osaa tähän keskusteluun, koska Lång listaa allekirjoittaneet kirjan esi- puheessa esilukijoiden joukkoon (Lång 2001, ix) ja antaa nyt keskustelussa ym- märtää, että esilukijat ovat olleet hänen ratkaisujensa takana: ”... esilukijain jou- kossa oli maan merkittävimpiä Peircen- tuntijoita, ja he lukivat käsikirjoitusta hy- vin tarkkaan” (Lång 2002a, 4). On epä- selvää keihin esilukijoihin Lång tässä viit- taa ja kuinka laajaa yhteistyötä hän on joidenkin Peirce-tuntijoiden kanssa käy- nyt, mutta oma kokemuksemme esilu- kijoina oli samansuuntainen sen kanssa, miten Vehkavaara (joka oli siis myös yksi esilukija) kuvaa omaa rooliaan: esiluke- minen oli melko pintapuolista, jo siitä syystä, että Lång ei tuntunut olevan aktiivisen kiinnostunut käymään asioista laajempaa keskustelua (kommentoimme itse oikeastaan vain yhtä kirjoitusta). Täs- sähän ei sinänsä ole mitään moitittavaa ja kääntäjällä on tietysti täysi oikeus omiin ratkaisuihinsa, mutta näin jälkempäin

tuntuu lähinnä kiusalliselta, jos annetaan ymmärtää, että esilukijat ovat – ainakin pääosin – hyväksyneet tehdyt ratkaisut. Esipuheessaan Lång kirjoittaa myös: ”Kii- tän lämpimästi esilukijoita ja auttajia vai- vannäöstä ja pahoittelen, että *muutamien* suositusten kohdalla pidin oman pääni...” (kursivointi lisätty, Lång 2001, ix).

Lång on meistä oikeassa siinä, että kääntämisen sujuvuus ja kielellinen tyyli pitäisi olla tärkeitä asioita myös silloin, kun käännetään Peircen kaltaisia, hyvin tarkkaan argumentointiin pyrkiviä filo- sofieja. Sellaista käännoästä, jossa alkupe- räisen kielen rakenne ja sanonnat työn-

»Erityisesti Långin suomentuksessa kummastuttaa suoranainen vimma ”kotoperäistä” vierasperäisiä käsitteitä, tai kuten Vehkavaara tätä osuvasti nimittää, kääntäjän ”fennomaaninen absolutismi”.»

tyvät liikaa esiin, tehden väkivaltaa suomen kielelle, pitäisi pystyä välttämään, ja tämä vaatii vahvaa kääntämisen ammat- titaitoa. Kömpelön tuntuiset anglismit työntyvät nykyään helposti omaankin kirjoitettuun tekstiin. Mutta kuten Veh- kavaara hyvin tuo esiin (useita esimerk- jä mainiten), Långin suomentuksessa kääntämisen sujuvuus on (liian) useissa kohdin jättänyt Peircen filosofian *sisäl- lön* toissijaiseen asemaan. Erityisen ongel- mallista tämä on sen kaltaisen filosofian kohdalla, jota Peircekin edustaa – filoso- fian, jossa pienillä käsite-eroilla ja erot- teluilla on hyvin merkittävä rooli. Ihan- netapauksessahan kielen sujuvuus yhdis- tyisi tarkkaan sisällön tuntemiseen. Voisi- kin kysyä, voiko tämä ylipäänsä kunnolla onnistua yhden ihmisen voimin. Pitäi- sikö käännoäset jo lähtökohtaisesti tehdä useamman ihmisen yhteistyönä, jotka vielä edustaisivat erilaista osaamista ja asiantuntijuutta (kielen ja kääntämisen asiantuntijuutta, filosofian eri osa-aluei-

den osaamista jne.)? Käytännössähän tä- hän ei niukkojen resurssien takia ole yleensä kunnolla mahdollisuutta, mutta tähän suuntaan pitäisi varmaan enem- män pyrkiä.

Erityisesti Långin suomentuksessa kummastuttaa suoranainen vimma ”ko- toperäistä” vierasperäisiä käsitteitä, tai kuten Vehkavaara tätä osuvasti nimittää, kääntäjän ”fennomaaninen absolutismi”. Tätä ovat Vehkavaaran lisäksi muutkin kritisoineet. Esimerkiksi Sami Pihlström, jonka Lång mainitsee myöskin yhtenä suomentuksen esilukijana, on esittänyt selkeää kritiikkiä Långin ratkaisuja koh- taan (ks. Pihlström 2002). Lång itse ei näytä löytävän mitään kovin hyviä tai kunnioitettavia perusteita puolustaa vierasperäisen termistön käyttöä, vaan hänen mielestään kyse on tällöin vallankäy- töstä ja erottautumisen tarpeesta, salape- räisyyden tavoittelusta ja tärkeydestä, asi- oiden etäännyttämisestä ja mahtavuuden hakemisesta (Lång 2001, viii). Ainoa kun- non peruste hänen mukaansa kotoperäis- ten sanojen hylkäämiselle näyttää olevan se, että tällaisen sanaston kehittäminen on sinällään vaivalloista, tai se, että sa- naston kehittämisessä ei tahdota päästä vauhtiin, koska termit ovat aina aluksi vieraita (mt.). On varmasti totta, että aka- teeminen maailma ja akateeminen kes- kustelu usein keikaroivat vierasperäisillä sanoilla, jotka ovat esimerkiksi aloittele- ville opiskelijoille hankalia oppia. Silti tämä ei tarkoita, että tällaisella teknisellä termistöllä ei olisi mitään puolustettavaa roolia. On myös huomioitava, kenelle teksti on tarkoitettu. Asioiden yleistämi- nen ja vieraskielisen sanaston välttämi- nen on tärkeää silloin, kun teksti on tarkoitettu ns. suurelle yleisölle, joka ei kunnolla tunne alaa eikä sitä jatkossa- kaan tule suuremmin opiskelemaan. Tek- nisempi ja pikkutarkkuuteen pyrkivä ter- mistö on taas tärkeää alan tuntijoille ja sitä opiskeleville. Suurin osa Peircen suo- mennosvalikoiman kirjoituksista on niin erikoistuneita, että ne tuskin missään muodossa suuremmin houkuttelevat ko- vin laajaa lukijakuntaa, vaan potentiaali- sia lukijoita ovat ennen kaikkea filosofi- aan, logiikkaan ja semiotiikkaan laajem- min perehtyneet tai jatkossa laajemmin perehtyvät lukijat.

On outoa, että Lång pyrkii puolus- tamaan omaa linjaansa kotoperäistä vierasperäisiä termejä viittaamalla Peircen ”terminologian etiiikkaan”. Peirce nimit- täin puolustaa nimenomaan pyrkimystä

käyttää teknistä ja ”tieteellistä” terminologiaa, joka eroaa arkipäivän kielestä ja joka lisäksi pyrkii säilyttämään kunkin termin alkuperäisen asun ja muodon, niin paljon kuin se vain on mahdollista (kylläkin niin, että termi sopeutuu hyvin kyseisen kielen muotoihin) (Peirce, *CP* 2.219-226). Toinen näistä suosituksista esimerkiksi nimenomaan neuvoo välttämään arkikielestä muotoiltuja termejä filosofian teknisenä termistönä: ”To avoid using words and phrases of vernacular origin as technical terms of philosophy” (*CP* 2.226). Kolmas neuvoo käyttämään skolastiikasta peräisin olevia termejä englannin vastaavien käsitteiden perustana (muuntamalla nämä englannin kielessä toimivaan muotoon): ”To use the scholastic terms in their anglicised forms for philosophical conceptions, so far as they are strictly applicable; and never to use them in other than their proper senses.” (mt.) Neljäs ja viides sääntö suosittelee samaa toimintatapaa koskien muulta ajalta peräisin olevaa filosofista käsitteistöä. Peirce ei tietystikään ole mikään välttämätön auktoriteetti tässä – kuten hän itsekin tunnustaa jo kirjoituksensa alussa – mutta on vaikea löytää Peircen omista käsityksistä mitään, mikä puolustaisi termien kotoperäistämistä. Teknisen terminologian etuna Peirce näyttää pitävän ainakin sitä, että se auttaa luomaan täsmällisempiä käsitteitä kuin arki-kieli eikä se niin helposti luo petollista kuvaa siitä, että jonkin asian ymmärtää ilman, että todella ymmärtää käsitteen merkityksen.

Lång ei näytä kunnioittavan kovinkaan paljon aiemmin tehtyjä oppisanojen suomennoksia, kuten Vehkavaarakin tuo hyvin esille (ks. myös Pihlström 2002). Långin oman väitteen mukaan uutta, kotoperäistä sanastoa on kirjassa vähän ja sanasto on ”haalittu eri kirjoittajilta” (Lång 2002a, 5). Tämä voi sinänsä pitää paikkansa, mutta se ei muuta sitä, että Lång on systemaattisesti hakenut vaihtoehtoja monille *vakiintuneille* filosofian, logiikan ja semiotiikan suomenkielisille termeille. On ongelmallista, jos näille vakiintuneille sanoille lähdetään hakemaan uusia ja lähempänä arkikieltä olevia muotoja. Tämä ei ainakaan *helpota* sellaisen lukijan asemaa joka jo tuntee kyseistä termistöä tai jatkossa tulee tutustumaan kyseisen alan termistöön. Miksei siis esimerkiksi ’predicate’ saa olla vakiintuneen käytännön mukaan ’predikaatti’ (vaan Långin käännöksessä

’maine’), tai ’subject’ ’subjekti’ (vaan ’alus’). Semiotiikasta tuttu, mutta nykyään yleisesti käytetty jaottelu ’symbol’, ’index’, ’icon’ (’symboli’, ’indeksi’, ’ikoni’) on kääntynyt Långilla muotoon ’tunnus’, ’osoitin’ ja ’kuva’. Näistä erityisesti ’kuva’ on Peircen semiotiikan kannalta suoranaisten käännösvirhe. Kotoperäistäminen johtaakin helposti asian kannalta vääriin muotoihin. Esimerkiksi ’argument’ (’argumentti’) on käännetty harhaanjohtavasti ’perusteeksi’, vaikka tälle olisi ollut käytössä myös vakiintunut kotoperäinen sana eli ’päätelmä’. Esimerkkejä on paljon lisää. ’Term’ (’termi’ tai ’yksilötermi’) on Långilla ’jäsen’. ’Categories’ eli filosofiasa vakiintunut ja keskeinen ’kategoriat’, on saanut oudon muodon ’luokkakäsitteet’. Ja ’transcendental’, joka on filosofian perinteen kannalta tuttu ja merkittävä käsite ’transsendentaali’, on saanut hyvin harhaanjohtavan muodon ’tuonpuoleinen’ (kuten Vehkavaarakin tuo esiin). Långin vastaus on, että ’transsendentaaliselle’ pitää löytää jokin kotoperäisempi ”suomennos” (Lång 2002b, 2). Mutta miksi, koska ’transsendentaali’ on jo suomenkielistä filosofista termistöä?

Onko näiden vakiintuneiden termien hylkäämisen perusteena vain se, että ne liikkua muistuttavat englanninkielistä muotoaan – eli jonkinlainen käänteinen terminologian etiikka, jossa nimenomaan pitää välttää termejä, jotka vaikuttavat liian samankaltaisilta vierasperäisten sanojen kanssa? Paitsi että nämä termit ovat jo vakiintuneessa käytössä, ne myös auttavat niitä lukijoita, jotka lukevat Peircea ja muuta vastaavaa kirjallisuutta suomen kielen lisäksi englanniksi ja muilla sellaisilla kielillä, joissa käytetään erikois-termien perustana lähinnä latinasta ja kreikasta periytyviä sanoja. Yksi sivistys-sanojen ja erityistermistön etu on juuri siinä, että ne ovat samankaltaisia monissa kielissä. Monet näistä kotoperäistetyistä termeistä ovat vieläpä sellaisia, jotka ovat yleiskielessäkin jo tuttuja. Toisaaltahan juuri tämä tuttuus voisi puolustaa sitä, että keksitään niille uusia teknisempiä nimityksiä – mutta tätä tuskin voi pitää suomentajan tehtävänä (ja lisäksi näiden termien yleiskielinen käyttö ei myöskään ole paljoakaan etäännytynyt niiden ”tekni-semmästä” käytöstä). Långin kanta näyttääkin johtavan siihen, että ainoastaan vahvasti kotoperäistetyt sanat ovat jonkinkaltaista aitoa suomen kieltä. Oman käsityksemme mukaan myös vierasperäisen sanaston kehittäminen on nimen-

omaan suomenkielisen sanaston kehittämistä (myös esim. ’subjekti’, ’ikoni’ ja ’argumentti’) ovat jo mitä suurimmassa määrin suomea).

Kotoperäistämisen perusteena ei useinkaan toimi edes se, että tämä helpottaisi asioiden ymmärtämistä, sillä tuskin subjektin ja predikaatin kutsuminen alukseksi ja maineeksi – perusteenaan se, että näin nämä termit on muinoin kielitieteessä ”suomennettu” – ainakaan helpottaa näiden ymmärtämistä. Ja vaikka nämä termit joskus erityisesti kielitieteessä olisivatkin olleet käytössä, niin erona on jo se, että Peirce käyttää näitä termejä logiikan terminä. Aiemmin käytettyjen suomenkielisten termien muuttaminen on silloin perusteltua, jos on jokin syy, miksi aiempi käännös tai termi ei ole onnistunut. Olemme esimerkiksi samaa mieltä siitä, että Peircen filosofian kannalta ’interpretant’ -sanan kääntäminen ’tulkitsemiseksi’ ei ole ollut kovin onnistunut ratkaisu ja Långin käyttämä ’tulkinno’ on huomattavasti parempi. Vielä parempi (ja Peircen terminologisen etiikan mukainen) ratkaisu olisi mielestämme kuitenkin puhua reilusti ’interpretantista’, koska sana on näin uskollinen alkuperäiselle käsitteelle ja tämä käsite on Peircellä hyvin ”teknisessä” käytössä. Kyse ei ole vain mistä tahansa tulkinnoksesta, vaan tietystä Peircen merkkiteoriaan liittyvästä elementistä. Lisäksi interpretantti-sana taipuu hyvin myös suomen kieleen. Onneksi Lång ei ole vienyt suomalaistamistaan aivan johdonmukaisesti loppuun saakka, sillä esimerkiksi ’synechism’ saa olla sujuvasti ’synekismi’ (eikä esim. ’jatkuvuusoppi’, joka olisi mahdollinen kotoperäinen muoto) ja ’tychism’ saa olla ’tykismi’ (eikä ’sattumaoppi’). Joidenkin Peircen kehittämien termien kohdalla kotoperäistäminen tuntuu järkevältä ratkaisulta, eli erityisesti sellaisissa sanoissa, joissa vierasperäinen termi ei kunnolla taivu suomen kieleen (esim. ’sinsign’, ’dicent’, ’actisign’). Tällaisissa tapauksissa selvempi kotoperäistäminen on ainakin houkuttelevampi vaihtoehto kuin yritys pysyttäytyä kömpelössä vierasperäisessä muodossa.

Joiltain osin kyse on makuasioista, esimerkiksi ’osoitin’ ’indeksin’ tilalla kuulostaa sinänsä melko samanarvoiselta, vaikka tässäkin ongelmana on se, että ’indeksi’ on jo vakiintunutta alan termistöä. Mutta kotoperäiset muodot johtavat helposti harhaan (esimerkkeinä edellä jo mainitut ’icon’ – ’kuva’ tai ’argument’

– ’peruste’) ja sekoittavat täsmällisempiä termien merkityksiä arkiseen kielenkäyttöön (esim. ’ikoni’ ei Peircen semiotiikassa ole vain kuva vaan yleisemmin merkki, jonka merkkiluonne perustuu samankaltaisuuteen). Oma kantamme (ja Peircen kanta) asiaan on sama kuin mitä Agathon Meurman esitti jo v. 1880 (käytäten esimerkkeinä – sattumalta – juuri subjektia ja predikaattia):

”Epäilemättä on suureksi eduksi, jos kielen voidaan luoda oppisanoja, jotka syntynsä ja merkityksensä puolesta jo ohjaavat ymmärtämään itse käsitettäkin. Mutta sellaisten luku on aina oleva suuresti rajoitettu, ja suurin vahinko tapahtuu, jos tämmöisen pyynnön tähden ollaan huolimatta sanan täsmällisyydestä. Apua käsitteen selvittämiseksi ei ole ollenkaan tällaisista epämääräisistä sanoista, mutta haittaa monenkaltaista. Otetaanpa esimerkki. Kieli-opetuksessa tahdottiin ensi innossa käyttää perisuomalaisia tiedesanoja. Niinpä lauseen osat sanottiin ”alukseksi” ja ”maineeksi”. Auttaako nyt näiden sanain suomalainen muoto ketään ymmärtämään näiden sanain käsitettä? Eikö päinvastoin, ainakin lapsi, sekaannu sellaiseen harhakuvitelmaan, että tässä olisi joku alus mainetta kuljettamassa veden yli. Yhtä vähän tosin viittaavat hänelle sanat subjekti ja predikati, mitä niiden käsite on, mutta etu tässä on se, ett’ei hän joudu mihinkään harhakuvitelmiin, että hän kohta huomaa tässä olevan jotakin määrittyä, täsmällistä opittavana. Sanat subjekti ja predikati on hän kuitenkin paljon pikemmin oppinut, kuin hän selvään käsittää itse asian, mikä lauseessa on subjekti ja predikati. Alus ja maine ovatkin jo tykkänään hyljätyt, ne aaveilevat vaan, suureksi haitaksi, muutamissa oppikirjoissa.” (Agathon Meurman *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* 1880, lainattuna teoksessa Koukkunen 1990, s. 441).

Omasta mielestämme tiukkaa kotoperäistämistä parempi vaihtoehto onkin usein se, että uusille termeille – Peircen terminologian etiikankin mukaisesti – luodaan alkuperäisestä kielestä mukailtu versio, joka soveltuu hyvin suomen kieleen. Toinen keskeinen periaate on se, että kannattaa yrittää luoda yhtenäistä alan terminologiaa. Vierasperäisten sanojen ymmärtämistähän voi sitten pyrkiä helpotamaan – kuten alan peruskirjoissa usein

tehdään – selittämällä nämä sanat ja niiden kantamuodot erikseen viitteissä tai erillisellä sanastolla.

Kaiken kaikkiaan on sanottava, että näin laaja Peircen suomennosten kokoelma on tärkeä lisä suomenkieliseen filosofiseen kirjallisuuteen, ja yleisilmeeltään Långin suomentama teksti on varsin miellyttävää luettavaa. Siksi onkin sitä valitettavampaa, että filosofian kanalta mukaan on jäänyt näin paljon sekä virheellisiä että ymmärtämistä hankaloitavia käännösratkaisuja. On totta, kuten Lång itsekin toteaa, että erehtyminen on inhimillistä – kuten Peircen fallibilismin (Långilla ’erehtyväisyys’) esittää – ja että tämän tyyppisistä linjanvedoista voidaan olla eri mieltä. Tällaisissa ratkaisuissa ei ole mitään auktoriteettia, joka kertoisi ehdottoman oikean totuuden, mutta juuri siksi on tärkeää punnita erilaisten ratkaisujen perusteita ja järkevyyttä – ja tuoda myös näitä perusteita julkisesti pohdittavaksi.

Sami Paavola & Mats Bergman

Lähteet

- CP = Peirce, Charles S., 1931-1958. Collected Papers of Charles Sanders Peirce, 8 volumes, vols. 1-6, toim. Charles Hartshorne and Paul Weiss, vols. 7-8, toim. Arthur W. Burks. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Koukkunen, Kalevi, 1990. *Nyky-suomen sanakirja 8: Vierassanojen etymologinen sanakirja*. WSOY, Porvoo.
- Lång, Markus, 2001. ”Suomentajalta”. Kirjassa Charles S. Peirce. *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*, s. vii-ix. Vastapaino, Tampere.
- Lång, Markus, 2002a. ”Mielettömiä odotuksia eli filosofiaa sanasta sanaan?” *Vastine lis. Vehkavaaralle*, *niin & näin* 3/2002, s. 4-6.
- Lång, Markus, 2002b. ”Tulkittamisen väistämättömyydestä – Vastaus lis. Vehkavaaralle”, *niin & näin* 4/2002, s. 2.
- Peirce, Charles S., 2001a. ”Mikä merkki on?” Suomentaneet Mats Bergman and Sami Paavola, *Ajatus*, 58, s. 9-19. Saatavilla myös: <http://www.helsinki.fi/science/commens/papers/sfmerkki>.
- Peirce, Charles S., 2001b. *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Valinnut ja suomentanut Markus Lång. Vastapaino, Tampere.
- Pihlström, Sami, 2002. ”Tieteen ja rakkauden loogikko”, *Teologinen Aikakauskirja* 2/2002, s. 153-157.
- Vehkavaara, Tommi, 2002a. ”Mielen merkillisyydestä”, *niin & näin* 1/2002, s. 87-90.
- Vehkavaara, Tommi, 2002b. ”Ideoiden selkeyttämisen puolesta – Kommentteja Markus Långin vastineeseen”, *niin & näin* 3/2002, s. 6-8.